

Jobboldali radikalizmus és ultranacionalizmus a posztkommunista rendszerben

Timm Beichelt, Michael Minkenberg: Rechtsradikalismus in Transformationsgesellschaften. = Osteuropa. 52. Jg. H. 3. 2002. p. 247–262.

Andreas Bock: Die „Wahrheits- und Lebenspartei“ zwischen Ethnozentrismus und Rassismus. = Uo. p. 280–292.

Michaela Grün: Rechtsradikale Massenmobilisierung und „radikale Kontinuität“ in Rumänien. = Uo. 293–304.

A tömegszociológiai elmélet aktuális témái sorában hangsúlyos helyet kap a posztkommunista rendszerek jobboldali radikalizmusának kérdésköre. Az elemzések általában egyelőre még közelítő jellegűek. Alaptételként kínálkozik a kelet- és kelet-közép-európai jobboldali radikalizmus új jelenségének értelmezéséhez a rendszerváltó átalakulás mint konfliktus-forrás, mint az egyes társadalmi csoportokat egyenlőtlen formában érintő folyamat ütközésterhes menete.

A totalitárius rendszerek lebontása, átvezetése demokratikus viszonyokba lényegében három síkon megy végbe: a politikai intézményrendszer átalakítása, a gazdasági és szociális szerkezet átrendeződése és az eszmei-ideológiai horizont átszabása síkján. Az intézmények kérdésében viszonylag könnyen kialakítható az érdekviszonyokat egyeztető konszenzus. Ezzel szemben a piacgazdasági versenyfolyamatokra történő átállás gyorsan kettéosztja a társadalmat „nyertesekre” és „vesztesekre”, s a csoportok ennek megfelelő magatartást mutatnak. A vesztes és csalódott csoportok a váltásfolyamatok szimplifikáló, középutas ellenkonceptcióival lépnek fel, melyek kultúra alatti miliőben gyökeresnek, és az olcsó populizmus, a romantikus ultranacionalizmus – verbálisan a konzervatív-politikai jobboldalról kölcsönzött – kliséi jegyében mozgósítanak. A klisék sorában általában súlypontba kerülnek a nemzeti ideológia, az etnikai kirekesztő és az idegenellenes érzület elemei. A jobboldali radikalizmus több, különböző ideológiai változata az adott nemzeti-történeti háttér szempontjából részint a fasisztoid-autokratikus, részint a nemzeti-kommunista típusba illeszkedik, rasszista-etnocentrikus vagy vallási vagy fundamentalista talajon áll. A csoportosulások nem feltétlenül jutnak el az adminisztratív szinten megfogható szervezethez sem, nem hogy a pártszerveződésig, mint az a tételes ideológiát nélkülöző skinhead-mozgalom esetében is történt világszerte.

Magyarországon a radikális szélsőjobb a közepesen „fejlett” (1995-ben feltehetőleg mintegy négyezer aktivistát és mintegy 160 ezernyi szimpatizánst számláló) skinhead-mozgalom mellett az ezzel kapcsolatot tartó, leginkább antiszemita megnyilatkozásairól ismert, Szabó Albert-féle Magyar Népjóléti Szövetség és néhány más, hasonló, de csak periférikus jelentőségű csoport tartható számon: Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetség, A Kommunizmus Üldözötteinek Szövetsége, Magyar Nemzeti Arcvonal. (A szerző ezekről csak érintőlegesen ír; a „fasisztoid-autokratikus” besorolást adja nekik; forrásai: Karsai L.: The Radical Right in Hungary, In: P. Ramet: The Radical Right in Central and Eastern Europe since 1989, Pennsylvania, 1999; az Institute for Jewish Policy Research and American Jewish Committee, Hungary honlapja, 1999.) Mint pártformáció, méghozzá jól szervezett és céltudatos erő, a MIÉP áll az előtérben. A hazai közönség és a választópolgár előtt jól ismert Csurka-féle párt nacionalista populizmusára az antiglobalizmus, az idegenellenesség, az antiszemitizmus, az antidemokratizmus elemeit tapasztja. Természetesen a hazai cigánysággal kapcsolatos rasszizmusára, valamint a trianoni kérdés napirenden tartására is utal.

Az 1998-ban a parlamenti küszöb fölé felértékelődött nacionalista párt sikerének magyarázatát a szerző egyrészt a Habsburg hatalmi konglomerátum méhében kialakult

etnocentrikus identitástudat továbbélésében, az 1918–1990 közötti magyar társadalomtörténet demokrácia-hiányos örökségében, másrésztől a kritikus gazdasági váltásfolyamat során leszakadó tömegek elnyomorodásában és ennek kapcsán a kommunista rendszerben végzetesen elhanyagolt romakérdés elhatalmasodásában, a magyar társadalom széles köreinek távlatvesztésében keresi. (A marxista-ízű elemzés nem vesz tudomást arról például, hogy a MIÉP-szimpatizánsok jelentős részben a középosztálybeli értelmiség soraiból verbuválódik – kiváltképp Budapesten – a szerk.) Ebben a közegben a jobboldali radikalizmus megfelelő táptalajra talál az európai szemhatárú átalakulás populista megkérdőjelezésével. A mozgalom további térhódítása ellen Magyarországon gátat emelhet az e szempontból szerencsésnek mondható pártpolitikai környezet, amelyen belül a nemzeti ideológia elemeit, ezek abszolutizálása nélkül, a demokrácia elvét szem előtt tartó erők is beépítik programjukba, és végső soron a rendszerváltás korai időszakában már szilárdan, tartós alapokon kiépült demokratikus intézményesség. (A szerző e várakozását a 2002-es választások egyelőre igazolják.)

* * *

A román jobb-radikalizmusnak szentelt elemzés ugyanazt az átalakulási konfliktus-elméletet és ugyanazt a tipológiát alkalmazza, mint az előző, de a romániai valóságnak megfelelően valósággal burjánzó és a pártpolitikában hasonlíthatatlanul nagyobb teret foglaló jelenségkört mutat be. A csoportosulások és programok végtelen osztódása és hullámlása (a román politikai kultúra kezdetlegességének kifejeződéséeként) ugyan a hatékonyságukat nagyrészt ki is oldja. (Sajnos, igaz ez a demokratikus pártok esetében is.) Összes tömegük, színkálajuk mégis riasztó. A 90-es évek elejétől „fasisztoid-autokratikus” és „rasszista-etnocentrikus” formációk és mozgalmak egész sora lépett a nyilvánosság elé. Előbbiek többnyire a két háború közötti militáns-fundamentalista, népmitológiai, etnokratikus ideológiák örökösei (emigrációjukból visszatért veteránjaik felvezetésével; a szereplőkörben a Vaszgárda több volt tagja megtalálható). Az ismertebbek közé tartoznak: az egyéb programpontjai mellett szélsőségesen magyarelles Vatra Românească, valamint az Antonescu marsall Liga. A legtöbb formáció régi ortodox vallási fundamentalista elemeket is felelevenít. A Szekuritate szétszóródó rajának beépülése biztosítja a kommunista korszak „radikális folytonosságát”. Valamennyien tulajdonképpen az 1992-es, első demokratikus választások előtt jelentek meg, utána csekély eredményeikkel viszszavonulva lappantak, átalakult formában próbálkoztak újra. A második csoportban zömmel olyan, jelentékeny erőt képviselő (képviseleti, sőt kormány szerepet is nyert) posztkommunista pártok sorakoznak (Szocialista Munkapárt – PSM, a Román Nemzeti Egység Pártja – PUNR), amelyek a doktriner baloldali szólamokkal együtt a román tömegekbe Ceaușescu idején belesulykolt nacionalista-fundamentalista indulatokat is megörökölték, és ezekkel obstruálják a rendszerváltó átalakulás nehézkes, elhúzódo és évekig egy helyben járó menetét. A román totalitarizmus és gazdasági állam-monopolizmus hézagtalanul zárt rendszeréből való kitorés különösen súlyos szociális és politikai konfliktusokkal, anarchiával és elhúzódo válsággal terhelt, nem szolgálhatott alapul különösen pozitív jövőkép-változatoknak. Az elhúzódo, anarchikus átmenet fő haszonélvezője a poszttotalitárius típusban ma az a Nagy-Románia Párt (PRM), amely számos más formációt maga alá gyűrve, töredékpártokat befogadva-beolvasztva, 1993 és 2000 között képes volt megtízszerezni tábort, hogy az utolsó parlamenti választások során második erővé nője ki magát, közvetlenül az Iliescu-féle PDSR mögött.

A Nagy-Románia Párt, C. V. Tudor mindenre elszánt, „népvezéri” indíttatású vezénylete alatt süríti egybe és kínálja az etno-nemzeti öntudat, a kirekesztés, a faji diszkrimináció

ció, a protekcionizmus, a tekintélyelvű uralom és rendpártiság minden elemét, amely a román társadalom különböző rétegei által olykor hagyományosan „fogyasztható” vagy szoktatással újonnan megkedveltethető. A Tudor-féle tan lényege azonban a román totalitarizmus etnokratikus elvével és militáns etnocentrizmusával való folytonosság, amivel „rendszerelváltó” párt létére egyszerűen folytatja a nemzeti kommunizmus totalitárius radikalizmusát, azaz a „radikális folytonosság” képviselője. Ami a szeme előtt lebeg: egy hasonló diktatúra, nyilván ezúttal a magántulajdonra alapozva, de a más nemzetiségű polgárok kíméletlen kiszorításával és büntetésével, egyebekben a saját nemzeti tömegek alávételével és kíméletlen igába hajtásával.

Nemzetközi szinten is jól ismert a Nagy-Románia Párt ádáz magyarellenessége. Az erős magyarelles beállítódást Romániában az elemzés összefüggésbe hozza részben az RMDSZ etnikai pártjellegével, ami a maga részéről jól formált „ellenségképet” kínál ürügyül a román etnonacionalista fundamentalizmus számára. Ez utóbbi azonban, ürügyeken innen és túl, a magánvaló.

Komáromi Sándor

A nacionalizmus kiterjedése: nacionalista magatartás szerkezete Magyarországon és Jugoszláviában

Todosijević, Bojan: Dimensions of Nationalism: Structure of Nationalist Attitudes in Hungary and Yugoslavia. = Central European Political Science Review, 2. vol. 2001. 6. no. 170–185. p.

Ha valaki egy népcsoportot, mondjuk nemzetet antidemokratikusnak, önkényuralminak, kollektivistának, ellenségesnek, idegengyűlölőnek, míg ezzel szemben másokat demokratikusnak, egyenjogúságot biztosítóknak, polgárinak és individualistának nevez, akkor ezt a felfogást rendszerint előítéletesnek és etnocentrikusnak nyilvánítják. Ha viszont az olvasható, hogy egy bizonyos „nacionalizmus” antidemokratikus, önkényuralmi, kollektivista, ellenséges, idegengyűlölő, míg egy másik fajta nacionalizmus demokratikus, egyenjogú, polgári stb., akkor ez a nacionalizmus „elméletének” elemzéseként jelenik meg, ami a „keleti” nacionalizmus és a „nyugati” nacionalizmus ellentétes megítélésére utal.

Ezt a kettős tipológiát kísérte meg tisztázni néhány szerző, a témát különböző szempontokból megközelítve (pl. Kohn, 1945; Greenfeld, 1992; Hall, 1995; Sugar, 1969; Smith, 1991). Megkísérelték illusztrálni a tapasztalati és elméleti különbséget a „polgári” és az „etnikai” nacionalizmus között. Megállapítható, hogy az elemzések szerint a nacionalista mozgalmak tradíciója, ideológiája nem egységes.

Kahn (1945) véleménye szerint különbséget kell tenni a keleti és a nyugati nacionalizmus között, mert az utóbbi a múlt – valóságot megszépítő – szentimentalizmusa nélkül, az egyén szabadságának alapján nyilvánul meg Angliában, Franciaországban és az Egyesült Államokban. A keleti nacionalizmus a „politikai és társadalmi fejlődésben visszamaradt” országokban érvényesül szervezett, misztikus és tekintélyuralmi formában. A keleti nacionalizmus nem a fennálló államformát akarja a nép államává alakítani, hanem inkább a határokat szeretné átrajzolni az etnográfia igényének megfelelően. Amikor a keleti nacionalisták azt tapasztalták, hogy a nyugatról „importált” nacionalista ideológia náluk nem úgy működik, mint az „exportáló” országokban, ez a tény „megsebezte a tanult társadalmi réteg büszkeségét”, és kisebbségi komplexust váltott ki.

A nacionalizmus szerkezetét vizsgáló csoport – teljes névtelenséget biztosítva – kérdőíveken gyűjtött adatokat szegedi és szabadkai középiskolákban. Az ívek kitöltésére